

**Речення як основна
синтаксична і
комунікативна одиниця.
Стилістичні функції
модальних різновидів
речень**

Пригадайте:

Назвіть типи підрядного зв'язку словосполучення.

Тип зв'язку узгодження буває таких видів...

Що таке посереднє та безпосереднє керування?

Керування - це такий тип підрядного зв'язку за якого ...

Синонімічними називаються словосполучення ...

План уроку

1

**Поняття
«речення».
Основні ознаки
речення**

2

**Стилістичні
функції
модальних
різновидів речень**

3

**Класифікація
речень за
різними
критеріями**

Проблемне питання

**Чому речення називають
основною синтаксичною й
комунікативною одиницею?**

Основною одиницею в синтаксичній будові мови є речення. Речення — це синтаксична одиниця, яка складається з одного або кількох слів, граматично пов'язаних, що становлять інтонаційну та смислову єдність.

Мінімальний обсяг речення — одне повнозначне слово, подекуди це може бути і службове слово.

Наприклад: 1. — *У нас тут курінь...* — *Курінь?* (Є. Гуцало) **2.** — *Прослухаємо текст із музикою?* — *Без* (Із живих уст).

Визначальні синтаксичні ознаки речення

Предикативність

Модальність

Синтаксична організація складу

Інтонаційна оформленість

Визначальні ознаки речення

Предикативність речення прийнято визначати як віднесеність висловленого в реченні змісту до дійсності: Час ущільнився. Сторіччя сконцентрувалися в подіях одного дня або кількох місяців (В. Петров).

Модальність речення визначають як ставлення мовця до свого висловлення. Якщо повідомленням щось стверджують — це реальна модальність: У зграях орли не літають, орли — одинокі (М. Луків). Якщо повідомляється про щось можливе, бажане, очікуване, — це ірреальна (нереальна) модальність: Може, вони з району, а може, ще звідки (В. Земляк).

Основним носієм предикативності у двоскладних реченнях виступає присудок, а в односкладних — його головний член. Предикативність нерозривно пов'язана з модальністю, адже віднесеність до дійсності може виражатися як ствердження або заперечення, припущення, умова, спонукування, побажання тощо.

Комунікативність речення — це спрямованість висловлення на слухача. Комунікативність речення полягає в спілкуванні носіїв мови, вираженні думки, почування, емоції

Основні ознаки синтаксичної організації речення

Ознаки речення

1

відносна закінченість змісту

2

граматична організація

Теоретичні основи

Думка, що її виражає речення, ніколи не сприймається як абсолютно закінчена, завершена

Кожне речення є синтаксично організованою цілісною одиницею. Будь-яке речення формується за певною граматичною схемою, елементами якої виступають головні й другорядні члени речення

Визначальні особливості

Речення завжди виражає відносно закінчену думку

Синтаксичну будову речень становить властива їм зовнішня та внутрішня структура, тобто наявність граматичного та смислового зв'язку всіх його членів — головних (головного) і другорядних

Основні ознаки синтаксичної організації речення

**Ознаки
речення**

**Теоретичні
основи**

**Визначальні
особливості**

3

інтонаційне оформлення

Засобом оформлення речення є інтонація. Відповідно до мети висловлювання та за інтонацією розрізняють розповідні, питальні й спонукальні речення, кожне з яких може посилюватися окличною інтонацією

Інтонація як обов'язкова ознака речення формується як єдність мелодики, темпу мовлення, пауз, логічного наголосу, сили звучання

Стилістичні функції модальних різновидів речень

Стилістична своєрідність розповідних речень найбільше залежить від їх **модальності** — **стверджувальної або заперечної**.

Розповідні речення становлять найуживаніший комунікативний різновид речень, які природно емоційно найбільш нейтральні.

Стверджувальними й заперечними реченнями здебільшого констатується наявність чи відсутність реальних/ірреальних явищ або виражається заперечення щодо їх можливості/неможливості: *Правда очі коле* (Нар. творч.). *По генералу не судять про життя солдатів* (Гр. Тютюнник).

Характерні ознаки розповідних речень

Містять інформацію, повідомлення, стверджують або заперечують певний факт, наявність чи відсутність якоїсь ознаки, властивості тощо. Поділяються на два різновиди: а) стверджувальні; б) заперечні. Речення, в яких стверджується факт, подія, зв'язок між предметами та їхніми ознаками в реальній дійсності називаються **стверджувальними**, якщо ж заперечується такий зв'язок, — **заперечними**.

Сьогодні записував
материні пісні
(стверджувальне).

Дівчина не
звернулася навіть до
нього
(загальнозаперечне).

Стилістичні функції модальних різновидів речень

Для стилістики розповідних речень багато важить типова для них розповідна інтонація, яка має замкнену структуру: початок, розгортання, завершення. Тон підвищується на одному з членів речення, який внаслідок цього логічно, семантично виділяється, позначаючи найголовніше в повідомленні, і знижується наприкінці речення.

Наприклад: Коли на боці людини правда, їй нічого не страшно (В. Дрозд).
Правди зрадою ніколи не здолати (Р. Братунь)
Побіг він [Осел] навпростець, нічого не минає, чи нива, чи баштан — не розбирає, толочить і ламає (Л. Глібов)

Випишіть із творів української літератури по два розповідних речення різних видів:
стверджувальні,
загальнозаперечні,
частковозаперечні.
Визначте смислові та стилістичні відмінності.

Різновиди й характерні ознаки питальних речень

За характером запитань їх
можна поділити на такі типи:

Містять запитання. У питальному реченні мовець висловлює своє бажання про щось дізнатись від співрозмовника, спонукає, щоб він висловився, повідомив те, що становить інтерес для самого мовця:
Куди ти задивилась? У що заслухалась? (О. Гончар).

Власне питальні, які містять у собі запитання, що вимагає відповіді?
Котра зараз година?

Питально-риторичні, які містять у собі твердження або заперечення і не вимагають відповіді: *Щезли герої? – Меча тоді в руки бери (Ю. Клен)*

Питально-спонукальні, які містять у собі спонукування, виражене через питання: *Чому не можна перевернути світ?! (М.Семенко)*

Формальні ознаки та засоби оформлення питальних речень

Формальні ознаки

Оформлюється питальною інтонацією. Будь-яке розповідне речення можна перетворити на питальне речення, по черзі інтонаційно виділяючи наголосом слово, яке передає запитання:
Світланка вивчила вірш? Світланка **вивчила** вірш? Світланка вивчила **вірш**? Проте не кожне питальне речення можна змінити на розповідне речення, не змінивши його структури.

Засоби оформлення

Інтонація, яка характеризується підвищенням тону на слові з яким пов'язується зміст запитання: **Що то за хмара в далекому степу?** (М. Чернявський)

Переміщення слова, з яким пов'язане запитання, на початок речення: **Що, місяцю, зіроньки кажуть ясенькі?** (П.Тичина)

Питальні займенники (хто, що, який, чий, котрий), **прислівники** (де, куди, звідки, коли, доки), **частки** (хіба, чи, невже, що за): **Де** шукати Олені відповідь на це питання?
Невже це вчинок героя?

Формальні ознаки та засоби оформлення питальних речень

Формальні ознаки

Оформлюється питальною інтонацією. Будь-яке розповідне речення можна перетворити на питальне речення, по черзі інтонаційно виділяючи наголосом слово, яке передає запитання:
Світланка вивчила вірш? Світланка **вивчила** вірш? Світланка вивчила **вірш**? Проте не кожне питальне речення можна змінити на розповідне речення, не змінивши його структури.

Засоби оформлення

Інтонація, яка характеризується підвищенням тону на слові з яким пов'язується зміст запитання: **Що то за хмара** в далекому степу? (М. Чернявський)

Переміщення слова, з яким пов'язане запитання, на початок речення: **Що, місяцю, зіроньки кажуть** ясенькі? (П.Тичина)

Питальні займенники (хто, що, який, чий, котрий), **прислівники** (де, куди, звідки, коли, доки), **частки** (хіба, чи, невже, що за): **Де** шукати Олені відповідь на це питання?
Невже це вчинок героя?

Спонукальні та окличні речення

Спонукальні речення

Виражають наказ, прохання, заклик, пораду: – *Будь мені, як обрій голубий...* (М. Луків).

Присудок виражається формою дієслова наказового способу, що має спонукальне значення, а також дійсного умовного способу в значенні наказового чи формою інфінітива.

Засобами вираження спонукальності є також частки (*давай, ну, хай, годі, бодай та інші*): *Піди ж, мій сину, принеси відро води.*

Випишіть із творів художньої літератури п'ять спонукальних речень, різних за функціональною ознакою, формою вираження спонукальності, інтонацією.

Окличні речення

Будь-яке спонукальне речення можна трансформувати в окличне. **Окличні речення виділяють за властивою їм емоційною функцією, яка реалізується за допомогою окличної інтонації.**

Окличними називаються розповідні, питальні, спонукальні речення, що виражають емоційні реакції мовця і вимовляються з особливою окличною інтонацією: *О рідна земле! Як тоді житимуть люди, Що наших поезій ждуть?!*

Види речень за різними критеріями

Характеристика	Визначення	Приклади
За метою висловлювання	Розповідні речення містять повідомлення про якісь факти чи явища дійсності	Хмаринка в небі голубім пливе, як мрія, одиноко (Д. Павличко).
	Питальні речення містять питання	Чи може щось ширше розлитися, як думки? (Г. Сковорода).
	Спонукальні речення виражають спонукування до дій	Поспішайте творити добро! (О. Довженко).
За емоційністю	Неокличні речення вимовляються зі звичайною інтонацією	Підкажи найлагідніше слово (Ліна Костенко).
	Окличні речення вимовляються з підвищеною інтонацією	Ні! Я жива! Я буду вічно жити! (Леся Українка).
За кількістю граматичних основ	Просте речення має одну граматичну основу	В тиші алей вальсує вітер (В. Сосюра).
	Складне речення має дві і більше граматичні основи	Рясніє дощ, і падає лункіше м'яких краплин розмірене биття (М. Бажан).

Види речень за різними критеріями

За складом граматичної основи	Двоскладне речення має два головних члени — підмет і присудок	Я вранці голос горлиці люблю (<i>Ліна Костенко</i>).
	Односкладне речення має граматичну основу, що складається тільки з одного головного члена	Розкажу тобі думку таємну (<i>Ліна Костенко</i>).
За наявністю другорядних членів речення	Непоширені речення у своєму складі мають тільки головні члени речення	Повівав вітерець (<i>М. Коцюбинський</i>).
	Поширені речення мають, окрім головних, другорядні члени	Тече вода в синє море, та не витікає (<i>Т. Шевченко</i>).
За наявністю всіх необхідних для розуміння змісту членів речення	Повні речення зрозумілі самі по собі, мають всі необхідні для цього члени речення	По однім боці річки хвилювалося жито, а по другім — жовтіла глиняна круча (<i>М. Коцюбинський</i>).
	У неповних реченнях пропущено один або кілька його членів. Пропущені члени речення відновлюються за контекстом	Перша частина складного речення повна, друга частина — неповна: пропущено обставину <i>боці річки</i> , яку відновлюємо з першої частини речення
Прості речення можуть бути ускладненими і неускладненими. Ускладнюються вони за рахунок однорідних і відокремлених членів речення, звертань і вставних слів: <i>Любіть тваринку, і травинку, і сонце завтрашнього дня, вечірню в попелі жаринку, шляхетну інохідь коня</i> (<i>Ліна Костенко</i>). Речення ускладнене однорідними додатками		

**Прочитайте уривок
пісні *Jerry Heil* «Не
сестри», выпишіть
розповідні, питальні
та спонукальні
речення.
Охарактеризуйте 2
речення за різними
критеріями**

Жили у світлиці дві малі дівчини,
Зведені сестри у одній хатині.
Одна була добра й гарна, наче панна,
Прийняла, як сестру, дівку безталанну.

Поки тая добра батьку помагала,
Безталанна сестра нічками гуляла,
Поки добра в косу грона заплітала,
Інша собі пана ситого шукала.

Як стала весною добра розквітати,
Почали сусіди вроду помічати,
Очиці блакитні, наче небо сині,
І коса до поясу з гронами калини!

У батьків питали: Віддаси за кого?
Бо така краса буває лиш від Бога!
Злій була несила того перенести,
Що гудять по світу лиш про добру сестру!...

Та одного разу та злая сестриця
Вже дійшла до краю, не змогла
змириться,
Вирішила добру на вік покарати,
Доки та заснула – їй косу відтяти.

Встала добра сестра – дзеркало питає:
Чом у тебе, мила, вже коси немає?
Та побігли сльози з очей, наче гради,
Бо тепер ніхто її не буде кохати...

А злая радіє та вголос сміється
Що тепер Іванко за тином не в'ється
Пробачила добра - одягла хустину
Звали тую добру сестру - Україна!

Групова робота

Розподілити речення за метою висловлювання. Записати в зошити, вказавши відтінки їх значень.

- 1. Мово рідна, світи в ріднім домі.**
- 2. Чи будемо з вами тоді ми народом, як стихне мова в голосах?**
- 3. Священне море мови омиває затоки розуму й любові береги.**
- 4. Невже вона не піде на першу виставу свого чоловіка?**
- 5. О слово рідне! Орле скутий! Чужинцям кинуте на сміх!**
- 6. А може, підемо в кінотеатр удвох?**
- 7. Червону руту не шукай вечорами.**
- 8. Ходила бабуся і стукала у вікна.**

Лінгвістичне дослідження

Прочитати текст. Дослідити, які речення за метою висловлювання та за емоційним забарвленням використано в статті, звернути увагу на відтінки їх значень.

Із виступу Олесь Гончара

Український Ренесанс 20-х років був явищем європейського і світового масштабу. Революція пробудила могутні творчі сили народу. У найкоротший відтинок часу стався справді феноменальний саморозквіт нації.

Рідкісне творче диво народу невдовзі було розстріляне. Потяглася похмура смуга сталінських кошмарів, сфабрикованих процесів, нищення народу голодом 33-го, роки й роки найжорстокіших, штучно форсованих наступів на всі національні культури народів Країни Рад... Зникали національні школи, недоступною ставала справжня історія народу. Готувалася національним мовам доля штучно вигублених «неперспективних» сіл...

То що ж ми можемо зробити для оздоровлення й нормалізації мовної ситуації на Україні? Очевидно, потрібна терпляча, довготривала й неодмінно результативна робота. Працювати ж бо доведеться не тільки з тими, хто знає мову й дорожить нею, маємо подати руку й тим окраденим, мовно недовченим, у кому громадянська й національна свідомість сьогодні ледь-ледь пробуджується. Не забуваймо, що багато людей виростало в умовах національної дискримінації, поширених настроях національного нігілізму, вступали в життя духовно злиденими, будучи – і часто не за власною волею – позбавленими знань як рідної мови, так і правдивого уявлення про героїчну історію свого народу.

А мова й історія – це єдине ціле, один кровообіг, тож і відновлювати їх маємо одночасно. Потрібно відроджувати в наших сучасних українцях і українках генетичну пам'ять, почуття гордості. Торкнімося до збайдужілих душ запашним євшан-зіллям рідного слова!

Виконання тестових завдань

1. Котре із речень є власне питальним?

- А. Процвітай, українська мово, заохочуй красою нас!
- Б. Хто ми в світі без рідної мови?
- В. Яка ціна за слово, на вітер сказане?
- Г. Чи сприяє всебічному розвитку особистості висока культура мови?

2. Котре із речень є спонукальним?

- А. О, скільки в тобі краси, мово рідна моя!
- Б. Рідна мова, виплекана народом, житиме у віках.
- В. Згадаймо героїчну боротьбу Михайла Старицького за збагачення української мови.
- Г. Жоден технічний винахід не замінить тепла людської душі, впливу Рідного Слова!

3. Котре з речень є розповідним заперечним?

- А. Мова – засіб пізнання світу й накопичення людського досвіду.
- Б. Не можна ходити по рідній землі, не чаруючись виплеканою народом у віках рідною мовою.
- В. Рідне слово у Тичини сягнуло красою свіжості й новизни.
- Г. Рідна мова – духовний скарб нації.

4. Котре з речень є риторично-питальним?

- А. О рідне слово, хто без тебе я?
- Б. Чи можна стати цікавою людиною без досконалого володіння мовою?
- В. Українська мова – одна з найдавніших мов світу?
- Г. Хіба не потрібно дотримуватися норм літературної мови?

**Відповідь: 1Г,
2В, 3Б, 4А**

Домашнє завдання

*Виконати завдання з
презентації*

